

Μάθημα: Φιλοσοφία Ψυχολογία

Επιστολή 5η

Γρηγόριος Φιλ. Κωσταράς

Ομ. Καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ

τ. Πρόεδρος του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού

& του Κοινωφελούς Ιδρύματος «Ερρίκος Ντυνάν».

ΠΡΟΣ ΓΟΝΕΙΣ ΠΕΜΠΤΗ ΚΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

«Μάθε το λοιπόν καλά ότι ο Σωκράτης πολλές φορές μᾶς εἶπε, πὼς ὅσοι φροντίζουν γιὰ νᾶχουν μεγάλη παρουσία τὰ παιδιά τους ἀλλὰ ἀμελοῦν νὰ τὰ μορφώσουν σωματικά καὶ ψυχικά, παθαίνουν τὸ ἴδιο μὲ τοὺς ἵπποτρόφους, ποὺ δὲν γυμνάζουν τὰ ἄλογα γιὰ τὸν πόλεμο ἀλλὰ φροντίζουν μόνο νὰ τοὺς δίνουν πλούσια τροφή. Ὅμως, μὲ τὴν τεκτική αὐτὴ θὰ εἶναι τ' ἄλογα τους καλοθρεμμένα, ἀλλὰ δὲν θὰ εἶναι ἐξασκημένα εἰς αὐτὸ ποὺ πρέπει. Διότι ἀρετὴ τοῦ ἵππου δὲν εἶναι ἡ παχυσαρκία ἀλλὰ ἡ τόλμη καὶ ἡ ἐμπειρία τοῦ πολέμου. Τὸ ἴδιο λάθος κάνουν ὅσοι φροντίζουν ν' ἀποκτήσουν πολλὰ χωράφια γιὰ τὰ παιδιά τους ἀλλὰ παραμελοῦν τὴ μόρφωσή τους».

Ξενοφῶν

Ἡ περιέργεια, ὡς ὀρμὴ νὰ γνωρίσει τὸν κόσμο, εἶναι μία ἀπὸ τὶς ἰσχυρότερες δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ. Ὁ πόθος τῆς γνώσεως εἶναι ἀνύπνωτος, ἡ «ὄρεξις τοῦ εἰδέναί», σύμφωνα μὲ τὴν Ἀριστοτελικὴ φράση, ἀσίγαστη. Μὲ τὶς αἰσθήσεις του ἀγκαλιάζει τὰ πάντα: περιεργάζεται τὰ ἀντικείμενα στὴ βρεφικὴ ἡλικία καὶ προσπαθεῖ νὰ τὰ γευθεῖ, νὰ τὰ «δοκιμάσει» κατευθύνοντάς τα πρὸς τὸ στόμα του. Ἀνοίγει μιὰ διαρκῆ γνωστικὴ δοσοληψία μὲ τὸν κόσμο.

Ἡ δίψα γιὰ μάθηση ἐκδηλώνεται στὴ νηπιακὴ καὶ τὴν παιδικὴ ἡλικία ὡς «ὠτακουστεῖν», ὡς «κρυφακούειν» καὶ «κρυφοβλέπειν». Ἀκόμη καὶ ὅταν «κοιμᾶται», προσποιεῖται ὅτι κοιμᾶται. Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικοί, γιατί οἱ «εἰδικὲς περιπτώσεις» τὸ θέλγουν ἀλλὰ καὶ τὸ

τραυματίζουν βαθύτατα: εμφανίζονται συμπλέγματα και συγκρούσεις ή και διαστροφές, που έχουν σχέση με «σκηνές» που είδε ή άκουσε.

* *

Ἡ περιέργεια τοῦ παιδιοῦ διοχετεύεται ἀκολουθῶς σέ ἐρωτήσεις, που ἀφοροῦν στὰ ἄμεσα πρόσωπα ἢ ἀντικείμενα ἕως τὰ μεταφυσικά θέματα. Οἱ γονεῖς καὶ οἱ δάσκαλοι, ὅλοι ὅσοι ἔχουν τὴ μέριμνα τῆς ἀγωγῆς του, ὀφείλουν νὰ δίνουν ἀπαντήσεις στὶς ἐρωτήσεις, που κάποτε δὲν ἀναφέρονται μόνο σὲ ἠθικά ἢ θρησκευτικά ζητήματα, ἀλλὰ καὶ σὲ σεξουαλικά. Ἡ ἀγωγή πρέπει νὰ ἀνταποκριθεῖ μὲ γνώση καὶ εὐλικρίνεια στὸ παιδικὸ αὐτὸ αἶτημα: «Μάνα, μὴ μὲ ἀγνοεῖς ὅταν σοῦ κάνω ἐρωτήσεις, γιατί θὰ ἀνακαλύψεις πὼς θὰ ἀρχίσω νὰ παίρνω τίς πληροφορίες μου ἀπὸ ἄλλες πηγές», παρακαλεῖ τὸ παιδί, ὅπως γράφει ὁ Ἄντλερ. Προσπάθεια παραπληρήσεώς του εἶναι μάταιη, διότι προσκρούει στὸ ἀλάθητο ἔνστικτό του.

Κάθε ἀπάντηση πρέπει νὰ ἐναρμονίζεται πρὸς τὸ ἀντίστοιχο ψυχοσωματικὸ καὶ πνευματικὸ ἐξελικτικὸ στάδιο τοῦ παιδιοῦ. Ἄν οἱ ἐρωτήσεις ἀναφέρονται στὴ σεξουαλικὴ ζωὴ, καλλίτερος εἶναι ὁ συμβολικὸς τρόπος ἀπαντήσεως κατ' ἀρχάς. Δὲν χρειάζεται πάντως νὰ συντρίψουμε πρόωρα τὴν παιδικὴ ἀθωότητα ἢ παράκαιρη ἀπομυθοποίηση εἶναι ἄσκοπη καὶ επικίνδυνη, ὅπως ἔδειξε τὸ Σουηδικὸ παράδειγμα εἰσαγωγῆς τῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς στὰ σχολεῖα κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ '60. Εἶναι

λάθος κρίσιμο να οδηγούμε πρόωρα τα παιδιά, εν
ονόματι μιᾶς δῆθεν φυσικῆς σεξουαλικῆς ἀγωγῆς,
στὴν ἀποκάλυψη τέτοιων «μυστικῶν».

* * *

Δὲν κάμνομε βέβαια ἀγωγή, ἂν κυκλοφοροῦμε
γυμνοὶ μέσα στὸ σπίτι ἢ λουζόμεθα μαζί τους,
ὅπως συμβουλεύει ἡ δῆθεν «μοντέρνα» ἀγωγή. Θὰ
μποροῦσα νὰ δείξω ὅτι τὰ περισσότερα εἶδη τῶν
ψυχοσωματικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ διαστροφῶν, ὅπως:
ὁμοφυλοφιλία ἢ φιλομοφυλία, ἡδονοβλεψία, παρεν-
δυσία, σαδισμὸς, μαζοχισμὸς, σατυρίαση, φετιχι-
σμὸς, ἐπιδειξιομανία, οὐρολαγνεΐα, κοπρολαγνεΐα,
αἰμομειξία, ἀνταλλαγές συζύγων, βιασμοὶ καὶ ὁμα-
δικὰ ὄργια ἔχουν τὶς ρίζες τους καὶ σὲ μιὰ τέτοια
βιάζουσα ἀγωγή.

* * *

Ἡ νηπιακὴ ἐπίσης καὶ ἡ παιδικὴ ἡλικία εἶναι
ἰδιαίτερα εὐαίσθητες περίοδοι ζωῆς. Διότι τότε
ἀναπτύσσονται τὰ γνωστά, ἀπὸ τὸ Φρόνυτ κυρίως
ἐπισημανθέντα, συμπλέγματα: τοῦ Οἰδίποδος ὡς
προσῆλωση τοῦ ἄρρενος παιδιοῦ πρὸς τὴ μητέρα·
τῆς Ἡλέκτρας ὡς σφοδρὴ ἀγάπη τοῦ θήλεος πρὸς
τὸν πατέρα· τῆς Ἐνοχῆς ὡς ἐπίγνωση αὐτοῦ τοῦ
ἐρωτισμοῦ· τοῦ Εὐνουχισμοῦ ὡς ἀγωνία ἀποκοπῆς
τῶν γεννητικῶν του ὀργάνων· τῆς Ἀρτέμιδος, ἀργό-
τερα κατὰ τὸ 10ο - 11ο ἔτος, ὡς ἀνυπακοή καὶ ἀνε-
ξαρτησία τοῦ θήλεος ἀπέναντι στὸ ἄρρεν καὶ ὡς
διάθεση φυγῆς ἀπὸ τὸ σπίτι· τῆς Βαναυσότητος ἢ

τῆς Ἀφροσύνης ὡς τάση πρὸς τὴ σκληρότητα καὶ ὡς εὐχαρίστηση παρακολουθήσεως ἐρωτικῶν συναντήσεων μεταξὺ ζώων· τοῦ Ναρκίσσου ὡς ἓνα εἶδος αὐτολατρείας, αὐτοθαυμασμοῦ, αὐτοεξάρσεως καὶ φιλαρεσκείας κατὰ τὸ ἐφηβικὸ στάδιο.

Γενικὰ ἡ στάση τῶν γονέων καθορίζεται ἀπὸ τὸ διανοητικὸ ἐπίπεδο τοῦ παιδιοῦ, ἡ δὲ μητέρα εἶναι ἡ πρώτη παιδαγωγὸς μὲ τὴ μεγαλύτερη ἐπίδραση ἐπάνω στὸ παιδί ποῦ εἶναι ἡ σωματικὴ, ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ τῆς συνέχεια.

* *

Εἶναι αὐτονόητο πὼς ὁ νοητικὸς, βουλευτικὸς καὶ συναισθηματικὸς ἀποθηλασμὸς τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τοὺς γονεῖς, ἡ βαθμιαία ἀνεξαρτησία του ἐλαφρύνει τὸ ἔργο τους. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως αὐτὴ ἡ ἐνηλικίωση δυσχεραίνει τὴν ἀποστολή, γνωστικὰ τουλάχιστον, τῶν γονέων. Οἱ ἐρωτήσεις, τώρα, εἶναι σύνθετες καὶ δύσκολες καὶ ἀπαιτοῦν εἰδικὲς γνώσεις καὶ εὐρύτερη μὀρφωση πρᾶγμα ποῦ, ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια, ἔχει διαπιστώσει ὁ Ἰππόθοος: «Παίδων κρατεῖν δεῖ τῶν νεωτέρων σοφούς: σοφοὶ πρέπει νὰ κατευθύνουν τὰ νεώτερα παιδιά».

Ἡ μέθοδος ἀγωγῆς ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ προσαρμόζεται σύμφωνα μὲ τὰ ἐκάστοτε αἰτήματα τῆς ψυχῆς τους. Γιατί, ὅπως τονίζει ὁ Πλάτων στοὺς «Νόμους» του, «τὸ ἦθος τῶν νέων εἶναι ἔτσι ἀπὸ τὴ φύση του, ὥστε νὰ παρουσιάζει πολλὲς μεταβολὲς στὴ ζωὴ κάθε φορά». Ὁ Θεόφραστος ἐπίσης

υπογραμμίζει: «Χαλεπὸν καταμαντεύεσθαι περὶ τῶν νέων ἀστόχαστος γὰρ ἡλικία καὶ πολλὰ ἔχουσα μεταβολὰς ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλο φερομένη». Ἡ μεταβλητότητα αὐτὴ εἶναι εὐεξηγήγη: τὰ παιδιὰ εὐρίσκονται σὲ ἓνα ἀκατάπαυστο Γίγνεσθαι, οἱ βιώσεις τους εἶναι σεισμικὲς καὶ θύελλα ἀντιθέσεων μαίνονται στὴν καρδιά τους.

* *

Γι' αὐτὸ ἡ ψυχικὴ τους ζωὴ ἐνέχει δυνάμεις, οἱ ὁποῖες κάποτε συγκρούονται πρὸς ὅ,τι ἀναγνώριζεται ἀπὸ τὴν κοινωνία ὡς τίμιο, ἀγνό, δέον, ἀξία. Μὲ ξεχωριστὴ ἔνταση ἐκδηλώνεται τὸ ἐνστικτο τῆς οἰκειοποιήσεως, τῆς κατοχῆς καὶ κυριότητος, τῆς ἐξουσιάσεως. Τὸ συνηθισμένο παιδικὸ παράπτωμα, ἢ κλοπὴ, κατάγεται ἀπὸ τοῦτο τὸ ἐνστικτο. Ἡ θεραπεία του ἀρχίζει ἀπὸ τὴν κάλυψη ἀπὸ μέρους τῶν γονέων βασικῶν ἀναγκῶν τοῦ παιδιοῦ, γιατί διαφορετικὰ ἡ ὁρμὴ πρὸς αὐτοσυντήρησι θὰ ἐξακολουθήσει νὰ λειτουργεῖ, καὶ συνεχίζεται ὡς προσπάθεια ἐνισχύσεώς του, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται οἰκονομικὰ στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ περιβάλλοντος ὅπου ζεῖ. Διαφορετικὰ νοιώθει μειονεκτικότητα ἀπέναντι στοὺς συνομηλίκους του.

* *

Ἐνα ἄλλο συχνὸ παιδικὸ παράπτωμα εἶναι τὸ ψεῦδος. Οἱ γονεῖς μὲ τὴν ἀσυνέπειά τους εἶναι οἱ πρῶτοι δάσκαλοι τοῦ ψεύδους. Μία ἄλλη πηγὴ ψεύδους εἶναι οἱ ἀπειλὲς τῶν γονέων: «Μάνα, μὴν

υπερτιμᾶς τὴν τιμιότητά μου. Συχνὰ ὁ φόβος τῆς τιμωρίας μὲ σπρώχνει στὴν ψευτιά», ὑποστηρίζει ὁ Ἄντλερ.

Τὸ παιδικὸ ψεῦδος δὲν εἶναι πάντοτε συνειδητό, ιδιαίτερα στὴ νηπιακὴ ἡλικία ὅποτε ἡ νόηση τοῦ παιδιοῦ δὲν μπορεῖ νὰ διακρίνει ἀνάμεσα στὸ φανταστικὸ καὶ τὸ πραγματικὸ. Ὁ χαρακτήρας τῆς φαντασίας του εἶναι ἐνιστικός. Σιγὰ-σιγὰ γίνεται συνειδητό, ἐκούσιο τὸ ψεῦδος. Στὴν πρώτη περίπτωσι δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε κἂν ἐπίπληξι, ἀλλὰ μὲ παραστατικὸ καὶ ἀπλὸ τρόπο συμβουλευόμε καὶ προσπαθοῦμε νὰ ἐξαγάγουμε τὸ παιδί ἀπὸ τὴ διάστασι τοῦ μύθου, στὴν ὁποία ζεῖ. Ὡς προέκτασι τοῦ συνειδητοῦ ψεύδους θεωρεῖται ἡ μυθομανία, μία κατάστασι σχεδὸν παθολογική. Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ δεῖξουν ἐδῶ ὅτι ὁ ψεῦτης καὶ ὁ μυθομανὴς ὄχι μόνο δὲν ἡρωοποιεῖται καὶ δὲν καθιερώνεται στὶς συνειδήσεις τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἀλλὰ γίνεται καταγέλαστος.

*
* *

Τέλος οἱ γονεῖς ὀφείλουν νὰ δαμάσουν τὴν τάσι τοῦ παιδιοῦ νὰ φιλονικεῖ μὲ τοὺς ἄλλους. Ἡ βαθύτερη αἰτία τῆς ἐριστικότητος εἶναι ἡ ὄρμη κάθε ἀνθρώπου γιὰ ἀναγνώρισι τῆς προσωπικῆς ἀξίας, γιὰ ἀπόκτησι δυνάμεως, γιὰ ὑπεροχὴ ἔναντι τῶν ἄλλων, γιὰ ἐπιβολὴ τοῦ «ἐγώ» του. Ἡ θέλησι νὰ ὑπερτεροῦμε εἶναι ἀνθρώπινο στοιχεῖο. Ἡ ἄμιλλα, ἡ ἀντικοινωνικὴ συμπεριφορὰ, ὁ διαγκωνισμὸς ἐκπορεύονται ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὄρμη πρὸς ἐπιβολή. Ἔως

Ένα βαθμό μάλιστα όλα αυτά είναι δημιουργικά και
ώθουν το κοινωνικό και ιστορικό γίνεσθαι πρὸς
τὰ ἔμπρῳς. Ἡ ἀγωγή ἐν τούτοις θὰ τὰ ἐλέγξει καὶ
δὲν θὰ τὰ ἀφήσει νὰ μετατραποῦν σὲ βία καὶ σπα-
ραγμό: ἡ εἰρηνικὴ συμβίωση εἶναι τὸ μεγάλο αἴτη-
μα σήμερα καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς στόχους τῆς ἀγωγῆς.

* * *

Χαρὰ στὴν ἀγωγή πὺ φύτεψε κέδρους ἐπάνω
στὴν ἀρχαία τετρακτύν: στὴ γῆ τῆς ἀγάπης μὲ
ρίζες βυθισμένες στὸ ὕδωρ τῆς καλωσύνης· μὲ
κορμούς ἀγαθοὺς, ἀνθεκτικοὺς στὶς ριπὲς τῶν ἀνέ-
μων· καὶ κλάδους λουσιμένους ἀπὸ τὸν ἥλιο τῆς
Ἀρετῆς.